

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Коваленко Олени Володимирівни «Соціокультурна динаміка міграційних процесів у глобалізованому світі», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія

Актуальність теми дисертації. Дисертаційна робота Олени Коваленко присвячена актуальній соціально-філософській проблематиці, дослідженню причин і джерел інтенсифікації міграції у сучасному глобалізованому світі. Цілком обґрунтовано до ключових причин посилення міграційних процесів у глобальному вимірі вона відносить «наростання міждержавних, міжетнічних, міжрелігійних суперечностей і конфліктів, активізації локальних і регіональних військових конфліктів у світі, неспровокованої російської агресії проти України і загрози її переростання у світову війну, зростання рівня екстремізму і тероризму» (с. 22). Актуальність означеного дослідження пов'язана й з тим, що міграційні процеси у сучасному світі правомірно пов'язуються дисертанткою із соціокультурними чинниками, які інтенсифікують такі її форми, як міграція в освітній, науковій і мистецькій сферах.

Надзвичайно актуальним є і звернення Олени Коваленко до проблем активізації міграційних процесів під впливом пандемії Covid-19 та неспровокованої агресії Росії щодо України, внаслідок яких з'явилися мільйони українських біженців, насамперед, у країнах ЄС та мільйони українців набули статусу внутрішньо переміщених осіб всередині української держави.

У контексті реалізації поставлених у дисертації завдань цілком обґрунтовано дисертантка звернулася до напрацювань і методологічних підходів представників різних наукових дисциплін. Зокрема, вона використала економічний підхід в інтерпретації Е. Равенштайна, згідно з яким міграційні процеси співвідносяться з перманентними станами економічних криз, соціальними потрясіннями, високими стандартами життя в економічно розвинутих країнах світу та ін.; з різницею між попитом на робочу силу і пропозицією у різних країнах (регіонах) (Г. Раніс, Дж. Харріс, Дж. Фей). Особливого значення у дослідженні набуває звернення дисертантки до концептуальних висновків представників теорії людського капіталу (Т. Шульц, Г. Беккер, Х. Боуен, Й. Бен-Порет, М. Блауг, Д. Богиня, Л. Гальків, Т. Заяць, Е. Лібанова, В. Марцинкевич, Ф. Махлуп та ін.), в межах якої професійна цінність людини, а відтак і її міграційний потенціал, розглядається як результат інвестицій у її кваліфікацію, освіту, стан здоров'я.

Концептуальне значення для дисертації має світ-системний аналіз І. Валлерстайна, що дозволив авторці розглядати міграцію, зокрема трудову, як ефективний спосіб «задоволення потреб економічно розвинутих країн центру світ-системи за рахунок слабших країн з периферії» (с.27); теорія політичного

реалізму (Н. Моргантау), у межах якої міграція розглядається крізь призму необхідності врахування національних інтересів (у сфері економіки, релігії, етнічних відносин) у процесі державного регулювання міграційних процесів, регламентації умов в'їзду і перебування іммігрантів у країнах прибуття.

Поряд з цим магістральний характер для дисертаційної роботи Олени Коваленко мають методологічні засади міждисциплінарного підходу (Р. Білсбороу, М. Крітц, Г. Злотнік, Д. ван де Каа, Д. Массей). Цей підхід дозволив розглядати міжнародну міграцію як цілісний комплекс універсальних соціокультурних процесів, які сформувалися під впливом соціальних, економічних і політичних трансформацій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота Коваленко Олени Володимирівни «Соціокультурна динаміка міграційних процесів у глобалізованому світі» виконана у площині науково-дослідної роботи кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка «Випробування людського буття: класичний і посткласичний дискурс» (№ 0111U000154) та «Толерантність і сучасний світовий порядок» (№ 0111U000155).

Достовірність та обґрунтованість одержаних результатів досягнута здобувачкою в результаті використання у дисертаційній роботі значної кількості наукових джерел (257 найменувань, з яких 69 іноземними мовами); здійснення нею ґрунтового аналізу об'єкта і предмета дослідження за допомогою загальнонаукових і спеціально наукових методів і методологічних підходів; апробацією одержаних результатів, що засвідчено роботою на посаді регіональної координаторки взаємодії з громадськістю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Житомирській області та її участю у значній кількості міжнародних, всеукраїнських, регіональних конференцій, форумів та круглих столів (11 тез доповідей на конференціях); належною публікаційною активністю (4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному періодичному виданні, 11 тез доповідей). Структура дисертації логічно вмотивована і сформульована відповідно до мети та завдань дослідження й складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, списку використаних джерел і додатків. Отже, обґрунтованість висновків дисертаційної роботи визначається обраними методологічними підходами, достатнім використанням теоретичного та емпіричного матеріалу, зокрема статистичними даними.

Ступінь новизни основних результатів дисертації полягає в тому, що дисертаційна робота Олени Коваленко є системним комплексним дослідженням соціокультурної динаміки міграційних процесів у сучасному глобалізованому світі, розвиток якого має ознаки невизначеності й транзитивності. Дисертація виконана самостійно, вона містить наукові положення та нові науково обґрунтовані теоретичні результати, що мають істотне значення для галузі знань 03 Гуманітарні науки.

У дисертаційній роботі *вперше* обґрунтовано вплив діджиталізації, роботизації й інтернетизації виробництва як базових принципів четвертої індустріальної революції на формування віртуальної трудової міграції, насамперед, в економічно розвинутих країнах світу (країнах центру світ-системи); розкрито вплив процесів роботизації, автоматизації та інтернетизації виробництва на занепад економік сировинного типу і, як наслідок, на зростання трудової еміграції з них; встановлено, що у країнах периферії та напівпериферії світ-системи в умовах Industry 4.0 ключовою причиною зростання міграційних настроїв населення є зростання бідності й безробіття серед значної їх частини через поглиблення технологічно зумовленої прірви у рівні доходів між країнами-донорами і розвинутими країнами центру світ-системи – країнами-акцепторами мігрантів; доведено, що внаслідок Covid-19 відбулася кардинальна трансформація міграційної політики у різних країнах світу: національні уряди, з одного боку, отримали більш жорсткі важелі щодо можливості закриття кордонів, недопущення потенційних мігрантів, біженців або внутрішньо переміщених осіб на свою територію; а з другого боку, національні держави в умовах пандемії зберегли практики контрольних заходів щодо вибіркового послаблення міграційної політики для «потрібних» для їх економіки професійних або вікових груп; аргументовано, що транзитивність сучасного українського суспільства тісно пов'язана з тим, що Україна внаслідок широкомасштабної війни Росії проти неї зіштовхнулася з гострою проблемою необхідності економічної та соціокультурної реінтеграції мільйонів українців як внутрішньо переміщених осіб і біженців.

У дисертаційній роботі *отримали подальший розвиток такі положення*: якщо в індустріальному суспільстві основними чинниками активізації міграційних процесів були економічні, демографічні, політичні (безпекові) та екологічні фактори, то в період постіндустріального суспільства екологічні та геополітичні чинники стають ключовими факторами активізації міграційних процесів; у суспільствах індустріального і постіндустріального типів міграційні процеси мають суперечливі наслідки; в ситуації зростання соціальної нестабільності внаслідок прискореного переходу до Industry 4.0 і наслідків пандемії Covid-19 продуктивним шляхом інтеграції мігрантів у соціокультурне середовище країн-реципієнтів є принципова орієнтація на повагу і збереження їх етнокультурних ознак, яка поєднується з послідовною, довготривалою реінтеграцією мігрантів у соціально-економічний, політичний, духовний простір приймаючих країн; магістральними наслідками масової, насамперед, трудової міграції з України є втрата найбільш мобільної молодшої частини населення, руйнація сімейних зв'язків, нелегальна або напівлегальна зайнятість українських трудових мігрантів, низька заробітна плата та малокваліфікована робота за кордоном, руйнівні незворотні втрати для українського суспільства внаслідок нерентабельності капіталовкладень у сферу освіти, прискорення процесу старіння нації та наростання дисбалансу на внутрішньому ринку праці,

що є серйозною перешкодою для сталого розвитку українського суспільства, зниженням тиску на ринок праці та зменшенням рівня соціальної напруженості, зниженням навантаження на сферу соціальної допомоги.

У дисертаційній роботі *уточнено*, що: найбільш продуктивним підходом до аналізу соціокультурної динаміки міграційних процесів є міждисциплінарний підхід, який дозволив синтезувати методологічні підходи і категоріальний апарат, напрацьований у межах соціальної філософії, політології, соціології, демографії, економіки, історії та ін.; якщо у період індустріалізму домінуючою причиною посилення міграційних процесів було прагнення покращити рівень життя та рівень освіти, то в постіндустріальному суспільстві домінуючу роль у міграційній мотивації починає відігравати необхідність забезпечення соціальної безпеки потенційних мігрантів; основними умовами зростання міграційних ризиків для сучасного українського суспільства є неспровокована військова агресія Росії, наростання структурної економічної кризи, збідніння значної частини населення, внаслідок чого українське суспільство зіштовхнулося із небезпекою масової трудової міграції громадян з України і водночас необхідністю реінтеграції мільйонів внутрішньо переміщених осіб; в ситуації наростаючої соціальної транзитивності саме держава й наддержавні міжнародні інституції мають взяти на себе регламентацію умов в'їзду і перебування іммігрантів на своїй території з урахуванням національних інтересів і завдань транснаціональної безпеки.

Практична цінність результатів дослідження полягає в тому, що його концептуальні положення, висновки і результати можуть бути використані державними органами для прогнозування тенденцій міграційної політики та вироблення стратегії й тактики подолання негативних наслідків масової трудової міграції українців за кордон як одного з модернізаційних викликів третьої та четвертої індустріальної революцій. Результати і висновки дисертаційної роботи можуть бути затребуваними у роботі Міжнародної організації міграції, Міжнародної організації праці та діяльності громадських та правозахисних організацій у площині вироблення стратегії та механізмів захисту трудових мігрантів, біженців та внутрішньо переміщених осіб. Ключові положення дисертаційної роботи можуть бути також використані у навчальному процесі під час викладання курсів філософії, соціальної філософії, соціології, політології, демографії, економіки, всесвітньої історії та історії України, а також під час підготовки підручників та навчальних посібників із зазначених дисциплін.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Основні результати дослідження відображені у 16 публікаціях (14 одноосібних), з них 4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному періодичному виданні, 11 тез доповідей на конференціях різного рівня.

Апробація основних результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації дослідження були відображені виступах дисертантки на

міжнародних, всеукраїнських, регіональних конференціях, форумах та круглих столах: Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Іван Франко в сучасному інтелектуальному просторі» (Житомир, 2016, очна); Форумі організаційного розвитку громадянського суспільства (Київ, 2016, очна); зустрічі громад внутрішньо переміщених осіб під егідою громадської організації «КРИМСОС» (Київ, 2016, очна); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Національні культури в глобалізованому світі» (Київ, 2017, заочна); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Глобалізований світ: випробування людського буття» (Житомир, 2017, очна); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Освіта і наука: філософські, історичні та соціальні засади» (Харків, 2017, заочна); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми формування громадянського суспільства в Україні» (Дніпро, 2018, очна); II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Наука III тисячоліття : пошуки, проблеми, перспективи розвитку» (Бердянськ, 2018, дистанційна); IV Міжвузівській науково-теоретичній конференції молодих науковців «Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення» (Житомир, 2018, очна); круглому столі «Обговорення питання щодо забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, можливості та перспективи» (Житомир, 2019, очна); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Постать Бориса Тена в інтелектуальному дискурсі» (Житомир, 2019, очна); V Міжвузівській науково-теоретичній конференції молодих науковців «Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення» (Житомир, 2019, очна); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Екзистенціальна суперечливість сучасної людини: альтруїзм, егоїзм, нарцисизм» (Київ, 2019, очна); I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-етичні та деонтологічні проблеми сучасної медицини (немедичні проблеми в медицині)» (Запоріжжя, 2020, заочна); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні шляхи розвитку науки та освіти» (Львів, 2020, заочна); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Людина і штучний інтелект: виміри філософської антропології, психоаналізу, арт-терапії та філософської публіцистики» (Київ, 2020, очна); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові виклики сучасності» (Вашингтон, 2020, заочна); XXX Харківських міжнародних сквородинівських читаннях «Мандрівник трьома світами Григорій Сковорода : творчість Сковороди в контексті світової філософії. До 300-річчя з дня народження» (Сковородинівка, 2022, дистанційна); VIII Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення» (Житомир, 2023, очна), – та у роботі дисертантки на посаді регіональної координаторки взаємодії з громадськістю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Житомирській області (Додатки 1-11).

Оцінка структури дисертації, її мови та стилю викладення. Структура дисертації логічно обґрунтована, ретельно продумана, вона складається зі

вступу, трьох розділів, кожен з яких у своїх висновках і результатах є внеском у соціально-філософський аналіз соціокультурної динаміки міграційних процесів у сучасному глобалізованому світі, висновків до розділів, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 257 сторінок, основний текст дисертації викладено на 194 сторінках. Дисертація містить 11 додатків.

Дані про відсутність текстових запозичень і порушень академічної доброчесності. Дисертацію перевірено за допомогою веб-ресурсу Plagiarism у Житомирському державному університеті імені Івана Франка. Результати перевірки показали наявність 8,7 % запозичень.

Висновок. На підставі розгляду дисертації, наукових публікацій, у яких висвітлено основні результати наукового дослідження, та з урахуванням результатів фахового семінару кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка (3 листопада 2023 року, протокол № 2), визначено, що дисертація Олени Коваленко є завершеним науковим дослідженням, виконана на високому рівні, містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати проведених здобувачкою досліджень, що є значним здобутком для розширення українського соціально-філософського дискурсу.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленої кваліфікованої наукової праці на правах рукопису та виконано здобувачкою особисто. У дослідженні одержано нові науково обґрунтовані й достатньо апробовані теоретичні й практичні результати в галузі гуманітарних наук.

Дисертація Олени Володимирівни Коваленко «Соціокультурна динаміка міграційних процесів у глобалізованому світі» відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», пунктам 6-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова КМУ № 44 від 12.01.2022 р.) та рекомендується для подання до розгляду і захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Головуючий:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та політології
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Микола КОЗЛОВЕЦЬ

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:
Начальник відділу кадрів Житомирського
державного університету
імені Івана ФРАНКА

